

Makale Bilgisi/Article Info

Geliş/Received: 30.01.2024 Kabul/Accepted: 30.03.2024

Araştırma Makalesi/Research Article, s./pp. 217-237.

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA “İSTİKRAR DİPLOMASİSİ” KAVRAMI: RUSYA –UKRAYNA SAVAŞI ÖRNEĞİ

Merve Suna ÖZEL ÖZCAN¹

Öz

Soğuk Savaş'ın sona erdiği SSCB'nin çöküşü, Rusya'nın emperyal yayılma gücünü azaltmış ve onu tarihi sınırlarına geri döndürmüştür. Vladimir Putin'in liderliği altında Rusya, küresel süper güç statüsünü geri kazanmak adına Batı'nın küresel politikadaki hâkimiyetine meydan okumak için saldırgan bir şekilde yeni bir politika izlemeye başlamıştır. 2022 yılında Başkan Putin'in özel askeri operasyonu ilan edişi ile Rusya ile Ukrayna arasındaki çatışma yoğunlaşmıştır. Bu olayın küresel siyaset ve güvenlik üzerinde geniş kapsamlı etkileri olmuş ve süregelen bir endişe yaratmıştır. Türkiye, NATO üyesi olarak Rusya-Ukrayna Savaşı'na karşı aktif tarafsızlık politikasını benimsemiştir. Türkiye'nin stratejik dış politikası, Batı yaptırımlarına uymamakla birlikte Rusya ile sağlam diplomatik ilişkileri devam ettirmesidir. Ayrıca Türkiye, Ukrayna ile benzersiz bir ilişki kurarak bölgedeki kritik aktör konumunu daha da sağlamlaştırmıştır. Türkiye, son yıllarda başta Avrasya bölgesi olmak üzere birçok ülke ve bölgeyle ilişkilerini istikrar diplomasisi bağlamında güçlendirmektedir. Bu çalışma, Türkiye'nin savaştaki kritik rolü nedeniyle istikrar diplomasisi kavramından yararlanarak Türkiye'nin, Rusya-Ukrayna Savaşı'ndaki konumunu tartışmaktadır. İstikrar diplomasisini kavramsal çerçeve olarak kullanılmasındaki amaç Türkiye'nin bölgede sahip olduğu hayati bir role ilişkindir. Bu nedenle iş birliği istikrar diplomasisinin en önemli unsurudur. İkinci aşamada küresel sorunların azaltılması için Avrasya'ya odaklanarak bölgesel istikrar ve güvenliğin sağlanması için diplomaside diyalog, denge, teşvik ve çözüm esastır. Çalışma, Türkiye'nin bölgesel bir güç olarak rolünü, Rusya-Ukrayna Savaşı bağlamında, mevcut ilişkilerinin avantaj ve dezavantajları dikkate alınarak analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye, Rusya, Ukrayna, Güvenlik, İstikrar Diplomasisi.*

“Stability Diplomacy” Concept in Turkish Foreign Policy: Case of the Russia-Ukraine War

Abstract

The collapse of the USSR at the end of the Cold War reduced Russia's imperial expansion power, limiting it to historical borders. Under Vladimir Putin's leadership, Russia aggressively pursued an agenda to reclaim its status as a global superpower and challenge the West's dominance in global politics. In 2022, the conflict between Russia and Ukraine intensified when President Putin authorized a military operation. This event has had far-reaching implications for global politics and security and remains an ongoing concern. As a NATO member, Türkiye adopted an active neutrality policy in response to the Russia-Ukraine war. Türkiye's strategic foreign policy has cultivated solid diplomatic ties with Russia while circumventing Western sanctions. Additionally, Türkiye has forged a unique and promising relationship with Ukraine, further solidifying its position as a critical player in the region. In recent years, Türkiye has been deepening its relations with many countries and areas, especially the

¹ Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-posta: mervesuna@kku.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-9027-3990.

Eurasian region, on a combination of stability diplomacy. This study discusses Türkiye's position in the Russia-Ukraine war, utilizing the concept of stability diplomacy due to Türkiye's critical role in the war. I use stability diplomacy as a conceptual framework because Türkiye has a vital role during this war and in the Eurasian region. Therefore, cooperation is the most crucial element of stability diplomacy. Dialogue, balance, encouragement, and resolution are essential in diplomacy to ensure regional stability and security, focusing on Eurasia to mitigate global issues in the second stage. The study aims to analyze Türkiye's role as a regional power in the context of the Russia-Ukraine war, considering the advantages and disadvantages of its current relationships.

Keywords: Türkiye, Russia, Ukraine, Security, Stability Diplomacy.

Structured Abstract

With the end of the Cold War and the collapse of the USSR, Russia's imperial expansion power has suffered a significant blow since 1991. Russia has almost returned to the borders of the reign of Ivan the Terrible. At the same time, areas of hegemonic superiority have ended. First, due to the collapse of the Warsaw Pact, the Eastern Bloc states in Central Europe quickly entered the sphere of influence of NATO and the EU. During the 1990s, Russia faced a significant challenge to its global power. Boris Yeltsin, the first President of the Russian Federation, adopted a new foreign policy vision focused on Westernization. In 1992, Russia tried to integrate into a new world system based on Atlanticist approaches. However, due to socio-cultural realities, it took until the 2000s for Russia to catch up with the developments in the international arena. With the reign of Vladimir Putin, a new era has begun for Russia, and a nationalist approach and nostalgic longing for great power status are being expressed. Putin aims to achieve economic development, stability, and political centralization within the country to realize his dream of a great power in Russia. Putin's quest for hegemony emerged with his stance against the unipolarity of modern world politics at the 2007 Munich Summit. Russia's drive for perfect power status rests on many different foundations in protecting or defending Russia's regions against the West. The Ukrainian crisis, which started in 2013, revealed the conflict between pro-Russian separatists and the Kyiv government and the annexation of Crimea to Russia. On February 24, 2022, Putin started a regional war with a "special military operation". While Western states condemn Russia's actions, the political, military, and moral support launched against Ukraine has been widely demonstrated. It is essential to recognize the significance of Türkiye's approach to the Russia-Ukraine War in the context of global politics and security. While the full extent of the conflict's transformational impact may still need to be fully understood, Türkiye must approach the matter with due consideration. Türkiye has initiated mediation between the parties with its policy of active neutrality. In this context, while Turkey maintains its relations with Russia as a member of NATO, it also maintains its relations with Russia by not being subject to the sanctions imposed by the West. These developments make Turkey's approach to the Russia-Ukraine War even more critical.

In recent years, through stability diplomacy, Türkiye has strengthened its diplomatic relations with many countries and regions, particularly in the Eurasian region. Here, Türkiye must implement initiatives in the field of foreign policy in regional decision-making processes, especially in the context of strengthening bilateral relations and establishing partnerships. While Türkiye follows political steps focused on humanitarian aspects and in the context of stability diplomacy to support its soft power in the region, it also creates a power field in a global context rather than a regional one. This study will discuss Türkiye's attitude towards the ongoing conflict/war between Russia and Ukraine. Therefore, stability diplomacy was chosen as the conceptual framework. This issue is related to Turkey's position in the face of regional and global developments in recent years.

Turkey has a critical role in the context of problems in its immediate surroundings or regional conflict processes and the Afro- and Eurasian regions. Therefore, using our concepts regarding our foreign policy will also strengthen the foundations of our existing foreign policy. As a result, this study aims to analyze Turkey's position as an important country. After the 2023 elections, Turkey's new government, ministries, and foreign policy vision have come to the fore in the international arena. It shows that we are going through a complex period in the global system and that foreign political change is an urgent necessity and inevitable nowadays. It has become clear that a significant transformation is needed in the international system. In this context, Minister of Foreign Affairs

Hakan Fidan (2023) stated that Turkey aims to establish a zone of peace, stability, and prosperity in its neighbourhood and beyond, which is already reflected in its foreign policy goals and actions.

Regarding Turkish foreign policy, this phrase may refer to the challenges Turkey faces in international relations and its need to adapt to changing global dynamics. It may emphasize how Turkey's foreign policy responded to this complex period and global crises or how it transformed. The study's main limitation is that it focuses on an area of conflict that is still active and dynamic shortly. This situation immediately confronts us with the excess of information flow and the fact that different dimensions of the Process will change at any time. In this regard, our conceptualization examines Turkey's role as a regional power on the axis of a case study in the context of the Russia-Ukraine war. This study examines the advantages and disadvantages of the ongoing conflict between Russia and Ukraine. A detailed timeline of events leading up to the present conflict will be provided.

In addition, this paper examines Turkey's involvement in the war and its measures to establish peaceful diplomatic relations in the area. Thus, Turkey has a critical role in problems in its immediate surroundings, regional conflict processes, and the Afro- and Eurasian regions. Therefore, we have to use our concepts regarding our foreign policy. This study aims to analyze Turkey's position as an important country. The study's main limitation is that it focuses on an area of conflict that is still active and dynamic shortly. This situation immediately confronts us with the excess of information flow and the fact that different process dimensions will change at any time. In this regard, our conceptualization examines Turkey's role as a regional power on the axis of a case study in the context of the Russia-Ukraine war. In this context, advantages and disadvantages will be revealed in line with the current developments in the country's relations. The study is methodologically qualitative. The Ministry of Foreign Affairs website is the primary source for conceptualizing foreign policy definitions, concepts, and discourses.

Giriş

S oğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) çöküşüyle birlikte, Rusya'nın 1991'den itibaren emperyal yayılma gücü büyük bir darbe almıştır. Rusya neredeyse Korkunç İvan döneminin sınırlarına geri dönmüştür. Aynı zamanda hegemonik üstünlük alanları da sona ermiştir. Öncelikle Varşova Paktı'nın çöküşü nedeniyle, Orta Avrupa'daki Doğu Blok'u devletleri hızla Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) ve Avrupa Birliği'nin (AB) etki alanına girmişlerdir. Vladimir Putin dönemiyle birlikte Rusya için yeni bir dönem başlamış olup, büyük güç statüsüne yönelik milliyetçi bir yaklaşım ve nostaljik özlem dile getirilmektedir. Putin'in, Rusya'da büyük güç hayalini gerçekleştirmek için ülke içinde ekonomik kalkınmayı, istikrarı ve siyasi merkezileşmeyi sağlamayı hedeflediği görülmektedir. Putin'in hegemonya arayışı, 2007 Münih Zirvesi'nde modern dünya siyasetinin tek kutupluluğuna karşı duruşuyla ortaya çıkmıştır. Rusya kusursuz güç statüsüne yönelik girişim, Rusya'nın bölgelerinin Batı'ya karşı korunması veya savunulması bağlamında pek çok farklı temele dayanmaktadır. 2013 yılında başlayan Ukrayna krizi, Rusya yanlısı ayrılıkçıların Kiev hükümetiyle çatışması ve Kırım'ın Rusya'ya ilhak sürecini ortaya çıkarmıştır. 24 Şubat 2022'de Putin "özel askeri operasyon"¹ ile bölgesel bir savaş başlatmıştır. Batılı devletler Rusya'nın eylemlerini kınarken, Ukrayna'ya karşı başlatılan siyasi, askeri ve manevi destek geniş çapta ortaya konmuştur. Rusya ile Ukrayna arasındaki savaşın küresel siyaseti ve güvenliği nasıl dönüştürdüğü henüz tam olarak anlamlandırılmasa da bu gelişmeler ekseninde Türkiye'nin Rusya-Ukrayna Savaşı'na yaklaşımı kritiktir. Türkiye başından beri aktif tarafsızlık politikasıyla taraflar arasında arabuluculuk üstlenmiştir. Bu bağlamda Türkiye, NATO üyesi olarak Rusya ile ilişkilerini sürdürürken Batı'nın uyguladığı yaptırımların kapsamına girmeyerek Rusya ile de ilişkileri sürdürmektedir. Bu gelişmeler ekseninde Türkiye'nin, Rusya-Ukrayna Savaşı'na yaklaşımını daha da önemli hale getirmektedir.

Türkiye, son yıllarda başta Avrasya bölgesi olmak üzere birçok ülke ve bölgeyle ilişkilerini istikrar diplomasisi ekseninde derinleştirmektedir. Diplomasi, devletlerin içinde buldukları dünyanın doğası gereği ortaya çıkan bir uzlaşma sağlama alanıdır. Uluslararası sistem devletin ve onların eylemlerinin birbirini etkilediği zaman ve yerlerde, aktörler yalnızca kendi iç işlerine odaklı izolasyonist yaklaşımlar ile faaliyet gösteremezler. Bu açıdan Watson'a göre her devlet, bir grup bağımsız devletin üyeleri, bağımsızlıklarını mutlak olarak ve yalıtılmış olarak değil, karşılıklı bağımlılık ortamında kullanmanın sonuçlarını yönetmekle yükümlüdür ve küresel sistemde her devlet, kendisine ve dünya çapındaki tüm çevreye bağımlıdır. Dolayısıyla da bu bağımsız devletlerarasındaki diyalog diplomasiinin özüdür (Watson, 1982:1). Nitekim uluslararası alanda bir aktörün gücü ve yeteneği esasen üç alana odaklı olarak görülebilir. Bu üç alan basit anlamı ile aktörün dış politik tutum ve davranışını yönlendirir. Uluslararası ilişkilerin temel aktörü olan devletin dış politikasında, üç araca sahip

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz: Putin, "zayavil o provedenii spetsial'noy voyennoy operatsii v svyazi s situatsiyey v Donbasse". ("Путин заявил о проведении специальной военной операции в связи с ситуацией в Донбассе"). Erişim Adresi: <https://www.interfax.ru/world/823997> Yayın tarihi: 24 Şubat 2022.

olduğu konusunda genel bir fikir birliği vardır: i) askeri yetenek; ii) ekonomik kapasite ve (iii) diplomasidir. Bu açıdan bu çalışmanın temelini oluşturan kavram olan diplomasinin, bir devletin dış politikasını yürütmek için kullanabileceği araçlardan yalnızca biri olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin özellikle ikili ilişkilerin güçlendirilmesi ve ortaklıklar kurulması bağlamında bölgesel karar alma süreçlerinde dış politika alanındaki girişimleri hayata geçirmesi önemlidir. Türkiye, bölgedeki yumuşak gücünü desteklemek için insanı yönlere odaklı ve istikrar diplomasisi bağlamında politik adımlar takip ederken, bölgeselden ziyade küresel bağlamda da bir güç alanı yaratmaktadır. Bu çalışmada Rusya ile Ukrayna arasında devam eden çatışma/savaş konusunda Türkiye'nin tutumu ele alınacaktır. Dolayısıyla kavramsal çerçeve olarak istikrar diplomasisini seçilmiştir. Bunun nedeni Türkiye'nin son yıllarda bölgesel ve küresel gelişmeler karşısında aldığı pozisyona dairdir.

Türkiye'de sadece yakın çevresindeki sorunlar bağlamında ya da bölgesel çatışma süreçlerinde değil aynı zamanda Afro- Avrasya bölgesinde kritik bir role sahiptir. Dolayısıyla dış politikamıza dair kavramlarımızı kullanmak zorundayız. Bu çalışma, Türkiye'nin önemli bir ülke olarak konumunu analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın temel sınırlılığı yakın bir zaman dilimi içinde hala aktif ve dinamik yapıda olan bir çatışma alanı odaklı olmasıdır. Bu durum hem bilgi akışı fazlalığı hem de sürecin farklı boyutlarının her an değişeceği gerçeği ile bizleri karşı karşıya bırakmaktadır. Bu doğrultuda kavramsallaştırmamız bağlamında Türkiye'nin bölgesel bir güç olarak rolünün Rusya-Ukrayna Savaşı bağlamında bir örnek olay ekseninde incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda ülke ilişkilerindeki mevcut gelişmeler ekseninde avantaj ve dezavantajlar ortaya konulmaya çalışılacaktır. Çalışma metodolojik olarak nitel bir yapıdadır. Burada var olan kavramsallaştırmanın temelleri ise Türk Dış Politikasının ana merkezi olan Dış İşleri Bakanlığı web sayfasında yer alan dış politika tanım, konsept ve söylemleri odaklı olacaktır. Çalışmada ilk olarak Rusya- Ukrayna Savaşı'nın kronolojik bir geçmişi ele alınacaktır. Akabinde Türkiye'nin devam eden bu bölgesel savaşta rolü çalışmanın ana kavramsallaştırması olan istikrar diplomasisi bağlamında Türkiye'nin sürece ilişkin attığı adımlar ele alınacaktır. Batı odaklı kavramsallaştırmaların kullanıldığı günümüzdeki kendi öz kavramlarımız ile literatüre katkı sağlanması önemlidir. Bu kapsamda çalışmanın kendi kavramsallaştırması olan istikrar diplomasisi ekseninde bir süreç yorumu yapılması hedeflenmektedir. Bu hedefle Türk dış politikasında kendine özgü duruş yaklaşımların değerlendirilmesi daha somut hale gelebilir.

Rusya- Ukrayna Krizinin Başlangıcı ve Savaş

SSCB'nin Birleşmiş Milletler (BM) üyeliği 24 Aralık 1991'de sona ererken aynı zamanda da bir dönem de sona ermiştir: Soğuk Savaş. SSCB'nin yerini artık Rusya Federasyonu almıştır. Rusya Federasyonu'nun ilk Devlet Başkanı Boris Yeltsin, BM Genel Sekreter'ine, Sovyetler Birliği'nin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi ve diğer tüm BM organlarındaki üyeliğinin, Rusya Federasyonu tarafından sürdürüleceğini bildirmiştir (United Nations, yty). Rusya, artık liberal demokrasilerin karşısında değil yanında olacağı perspektifini sunan ancak içten içe sorunlar yumağına dönen bir ülke konumundadır. 1991-1999 yılları arasında Rusya Federasyonu Devlet Başkanlığını yürüten Yeltsin dönemi boyunca Rus halkının durumu

travmatik bir hâl almıştır. Bunun nedeni 1990'ların belirsizlik, işsizlik, alkolizm sorunları intiharlar ve hiper enflasyon gibi pek çok sorunla dolu olmasıdır. Dolayısıyla Rusya'nın yeni uluslararası sistemde odaklandığı en önemli alan iç politikasıdır. Boris Yeltsin'in görevinden istifa ettiği 1999 yılı itibari ile uluslararası sistemde yeni bir döneme girilmiştir denebilir. 2000 yılında seçimleri kazanması ile yıldızı parlayan Vladimir Putin'in tüm dünya tarafından tanınması kısa sürede Rusya Federasyonu'nun uluslararası alanda ortaya koyacağı büyük güç yaklaşımı ve kırmızı çizgileri ile şekillenmeye başlayacaktır. İlginçtir ki Putin 2000 yılında Rusya başkanlığına seçilmeden günler önce, BBC'ye verdiği bir röportajda Rusya'nın "Avrupa kültürünün bir parçası" olduğunu belirtmiştir (Luhn, 2015). Ancak 2007 yılı sonrasında takip edilen politikalar tamamen farklı bir sürecin başlangıcı olacaktır. Putin 2007 yılında Münih Zirvesi'nde modern dünya siyasetinin tek kutupluluğuna karşı duruşu ile "Tek kutuplu modelin sadece kabul edilemez olduğunu değil, aynı zamanda bugünün dünyasında da imkânsız olduğunu düşünüyorum (Putin, 2007)" ifadelerini kullanmıştır. Kısa bir süre sonra, Ağustos 2008 tarihinde Rusya, Güney Osetya'ya müdahale eden Gürcistan'a operasyon düzenleyerek Rus-Gürcü Savaşı'nı başlatmıştır (DW, 2008). Rusya'nın bu hamlesi uluslararası alanda şok etkisi yaratmış olsa da uluslararası tepki, dikkate değer ölçüde sessiz kalmıştır. Dönemin Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı Obama, Kremlin ile ilişkileri doğrudan hedef alan açıklamalar yapmamıştır (Dickinson, 2021). Ancak 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı, Rusya ile Batı arasındaki ilişkileri yeniden Soğuk Savaş dönemine sokacak bir etkinin de ilk adımı olmuştur.

Esas olay Ukrayna bağlamında yorumlanmalıdır. Putin'in ve çevresinin milliyetçi yaklaşımı küresel bir güç olma bağlamında Ukrayna da okunabilir. Ancak şu da unutulmamalıdır ki Rusya, NATO ve AB ilerlemelerini de yakın çevresinde asla istemiştir. Bunun nedeni esasında Mearsheimer'e göre (2014) Rusya'nın, 2008 Gürcistan müdahalesi; Putin'in Gürcistan'ın yanı sıra, Ukrayna'nın da NATO'ya katılmasını engelleme kararlılığına dair kalan şüpheleri ortadan kaldırması ifadelerinde görülür (Mearsheimer, 2014). Keza Putin 2021 yılında Rusya-Ukrayna tarihsel bağlarına dair kalem aldığı makalesinde yaklaşan özel askeri operasyonun sinyallerini kısmen vermiş midir bilinmez ancak şu ifadeler önemlidir (Putin, On the Historical Unity of Russians and Ukrainians, 2021):

"Şuna inanmaktayım ki; Ukrayna'nın gerçek egemenliği ancak Rusya ile ortaklığında mümkündür. Yüzyıllar boyunca oluşan ve aynı kaynaklara dayanan manevi, insani ve medeniyet bağlarımız, ortak sınavlar (imtihanlar), kazanımlar ve zaferlerle pekişmiştir... Birlikte her zaman daha güçlü ve daha başarılı olduk ve olacağız. Çünkü biz bir halkız..."

Sonuç olarak Şubat 2022'de Rusya Ukrayna Savaşı başlamıştır. Harita 1 de görüleceği gibi Rusya hızla Ukrayna topraklarında ilerlemeye başlamıştır. Bu arada Ukrayna Devlet Başkanı Zelenskyy, uluslararası yardım çağrısı yapmıştır. İlk yirmi gündeki duruma dair bir örnek olarak Mariupol'den kaçmayı başaran yaklaşık 20.000 kişinin tahliye koridorunu kullanması gösterilebilir (Trad, 2022). Böylece Orta Doğu'da yaşanan Arap Baharı sonrası yeni bir göç hareketi ile küresel çapta insan hareketliliği başlamıştır.

How military control of Ukraine has changed

Feb 2022: Before the invasion

Mar 2022: Russia's rapid advance

Nov 2022: Ukraine regains ground

Jun 2023: Ukraine advances

■ Russian military control
▨ Limited Russian military control
■ Russian-backed separatist-held areas
■ Held or regained by Ukraine
 Russia annexed Crimea in 2014

Note: Areas held or regained by Ukraine were reset by the Institute for the Study of War (ISW) on 12 May 2023

Source: Institute for the Study of War

BBC

Harita 1: Rusya- Ukrayna Savaşı Sürecinde Değişen Askeri Kontrol (Kaynak: BBC (2023))

ABD, AB başta olmak üzere Batı, Rusya'ya giderek ağırlaşan bir dizi yaptırım paketi uygulamaya başlamıştır. Ayrıca Ukrayna'ya güvenlik, insani ve ekonomik yardımlar da önemli ölçüde artırılmıştır. 2022 Mali Yılı ve 2023 Mali Yılı ek ödenekleri ile Ukrayna ve savaştan etkilenen bölgeler için acil yardım miktarı 66 milyar dolardır. Rusya'ya, ABD'nin uyguladığı Biden yönetimince alınan yaptırımlara birkaç örnek vermek gerekir ise: i) ABD'den altın, elmas, deniz ürünleri ve alkollü içecek ithalatı yasaklanması, ii) ABD lüks mallarının ihracatının yasaklanması, iii) ABD finans kurumlarının Rus devlet borcuyla yaptığı ikincil piyasa işlemlerinin yasaklanması, iv) ABD hava sahasına giriş ve bu sahanın kullanımının yasaklanması ile ABD limanlarına girişin yasaklanması birkaç örnektir (Congressional Research Service, 2022). Bunlara ek olarak AB, ABD, İngiltere ve Kanada, Rusya merkez bankalarının Rus devlet adamlarına ait varlıkları dondurmaları, Rus bankalarının Swift'ten çıkarılması ve Rus şirketlerinin borçlanması yasaklanması da eklenmelidir (BBC, 2023). Son noktada Rusya savaş süreci içinde Batı'nın sert yaptırımlarına karşı durmaya çalışırken aynı zamanda AB'nin en büyük enerji satıcısı konumu da bir anlamda kaybetmiştir. Çünkü yaptırımlar kapsamında Rusya'nın enerji satışı da etkilenmiştir. Böylece Aralık 2022'de petrol ithalatına yönelik yaptırımlar Rusya'nın gelirlerini sınırlamış ve Uluslararası Enerji Ajansı'na göre, Rusya'nın petrol gelirleri Ocak 2023'te (Ocak 2022'ye kıyasla) dörtte birden fazla azalmıştır (The European Council, 2023).

Son olarak devam eden savaşa dair bir buçuk yılı aşkın bir süre geçmiş olmakla birlikte bölgede var olan çatışmanın yarattığı insani sorunlar da dikkat çekicidir. Özellikle savaş alanında hayatını kaybedenler ve göçe zorlananlar burada unutulmamalıdır. Bir diğer durum da yine güvenlik ve insan merkezli olarak sürece baktığımızda nükleer silahlardır. Zelensky, Rus yetkililerin "toplumlarını nükleer silahların olası kullanımına hazırlamaya" başladıklarını açıklayarak süreçte esasında bu konuya dikkat çekmiştir. O dönemde Moskova'nın

Avrupa'nın en büyük nükleer istasyonu olan Zaporizhzhia nükleer santralini işgal ederek "zaten bir adım attığına" da dikkat çekmiştir. Nükleer silah kullanımı ve bunun bir tehdit olarak araçsallaşması şüphesiz bireyler ve devletler açısından en büyük endişelerdendir. Keza NATO'nun 1999'dan bu yana Doğu Avrupa ve Balkanlar'dan 14 yeni üye kabul ederken NATO'nun 'açık kapı politikasının bu güvenlik ekseninde yorumlanması önemli hale gelebilir. Nitekim Aralık 2021'de Rus yönetimi, NATO'nun daha fazla doğuya doğru genişlemeyeceğine dair yasal olarak bağlayıcı bir garanti de dâhil olmak üzere Batı ülkelerine yönelik bir talepte bulunurken aslında "kırmızıçizgi"lerini ortaya koymuştur (Statista, 2023). Gelinen sonuç ise tarafların karşı karşıya geldiği bir küresel savaş boyutunun reel politik varlığıdır. Bu kapsamda Türkiye'nin süreçteki rolünün incelenmesi önemlidir.

Türk Dış Politikasında İstikrar Diplomasisi

Diplomasi kavramı zaman ile içerdiği unsur ve aktörlerin artması ile bugün çok geniş bir alanda araç ve tanımlara sahiptir. Zaman içinde diplomasi çeşitleri ve türleri artmıştır. Fakat genel olarak kronolojik bir ayırım ile diplomasiyi, eski ve yeni olarak ele almak gereklidir. Diplomasi kavramının kökeni Eski Yunan'a kadar dayanmaktadır. Diplomasi kelimesi ilk olarak eski Yunanca δίπλωμα (ikiye katlanmış kâğıt) anlamında kullanılmış ve birinin seyahat etmesine veya ayrıcalıklara sahip olmasına izin veren bir belge olarak kullanılmıştır.² Hükümdarlar geleneksel anlamda elçileri diğer hükümdarlara savaşları önlemek, düşmanlıkları durdurmak, anlaşmalar yapmak, barışçıl ilişkileri devam ettirmek ya da ticareti ilerletmek için göndermişlerdir. Bu açıdan günümüze ulaşan en eski diplomatik kayıt, MÖ 2.500 civarında İran'ın kuzeyinde bir tablet üzerine yazılmış bir mektuptur (Siracusa, 2010: 2). Zamanla diplomasi, devletlerin kararlarını ve davranışlarını diyalog, müzakere ve savaş veya şiddet dışındaki diğer önlemler yoluyla etkilemenin bir yöntemi haline gelmiştir (Freeman ve Marks, 2024). Diplomasi kavramının temelleri modern anlamda uluslararası ilişkilerin şekillenmeye başladığı ve egemen eşitlik devlet/aktör yaklaşımı kabullerinin yerleştiği Westphalia ile güçlenmeye başlamıştır denebilir (Özel Özcan, 2019). Özellikle Westphalia ve Rönesans'ı takiben daimî büyükelçiliklerin kurulması ve modern diplomasi temellerinin atılması sistemde uzlaşma odaklı sistemin kısmen de olsa öne çıkmasını sağlamıştır. Kardinal Richelieu'nun 17. yüzyılda Fransa'da Dışişleri Bakanlığını kurması ile dış işlerinin de yeri öne çıkmaya başlamıştır.³ Diğer taraftan bu tarih itibari ile büyükelçilik anılarının kaleme alınması da ortaya değişen bakış açılarına da sistemde yer vermenin yeni bir alanı olmuştur. Çünkü diplomasi sadece devletlerarası ilişkileri değil aynı zamanda sistemde bireyleri de etkilemektedir. Bu açıdan kariyerinin sonunda bir diplomatın algıladığı dünya, yazıya döktüğü ve tercüme ettiği sırada bildiği ya da bildiğini sandığı yerden çok farklı bir yer olarak görünmüştür. Dolayısıyla diplomasi güçlü bir doğası vardır ve bu doğası gereği sisteme adapte olabilen ve değişen bir konjonktürel gerçeklik sunar. Napolyon

² Ayrıntılı bilgi için bkz: What is diplomacy? Erişim Adresi: <https://www.cyber-diplomacy-toolbox.com/Diplomacy.html>.

³ Ayrıntılı bilgi için bkz: Ekşi, M. (2018). Kamu diplomasisi ve AK Parti dönemi Türk dış politikası (2. baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Savaşları'nı takip eden 100 yıl boyunca Avrupa'da diplomasi tarihinde eşi benzeri olmayan bir uluslararası ilişkiler sistemi ortaya çıkmış ve 18. yüzyılın sonuna gelindiğinde çoğu Avrupa devleti, dış politikanın yönetimi konusunda uzmanlaşmış departmanlara ve bakanlıklara sahip konuma gelmiştir. 1814-1815 Viyana Kongresi, yerleşik diplomatik uygulamaların gözden geçirilmesi ve düzenlenmesi için bir fırsat sağlamıştır. Bu sayede uluslararası politikanın yürütülmesinde yüzeysel olmanın da ötesinde bir düzenlilik yaratılmıştır (Hamilton ve Langhorne, 2011: 93). Bu eski diplomasi olarak adlandırıldığımız süreç ise yerini modern ya da yeni diplomasiye bırakacak bir döneme temelde Avrupa diplomatik sisteminin değişimi olan Birinci Dünya Savaşı akabinde girmiştir. Çoğunlukla yerleşik elçiliklerde bulunan profesyonel diplomatlar tarafından yapılan gizli müzakerelere dayanan yeni bir dönem söz konusudur. Eski diplomasi temel olarak tek bir çeşit ile tanımlanırken yeni diplomasi pek çok farklı unsuru içinde barındıracaktır (Berridge ve James, 2003:192-193).

Diplomasinin konusu ve nesnesinin iki yönlü alışverişlerde simetrik ve iki taraflı olarak iletişim kurduğu ve etkileşimde bulunduğu bir alan yaratmaktadır. 20. yüzyıl itibari ile yeni diplomasi tanımları ortaya çıkmaya başlamıştır. 'Yeni diplomasi' terimi uygulama alanı ya da tanımı açısından kesin çizgileri olan bir tanıma sahip olmasa da, Jules Cambon 1905'te daha hızlı iletişimin, basın ve demokratik düşüncesizliğin "eski diplomasiyi" devirdiğini öne sürmüştür (Akt:Hamilton ve Langhorne, 2011: 142). Bu açıdan Yeni diplomasi hâkim "uluslararası anarşiye" son vermek isteyenler tarafından çok sayıda erdemi tanımlamak için kullanılırken, bir yandan da açık diplomasinin uluslararası politikaya daha fazla dürüstlük katacağı ve "dünya kamuoyu" ve kolektif yaptırım tehdidiyle desteklenen yeni yasal kısıtlamaların pervasız güç kullanımına engel olacağı varsayımları öne çıkmıştır (Hamilton ve Langhorne, 2011: 142). Böylece diplomasi kavramı ve araçları genişlerken Soğuk Savaş ile birlikte bir değişim daha yaşanmıştır. Artık diplomasi, sistemik ve devlet düzeyindeki dönüşümlerin etkilerini hem devlet egemenliğinde hem de devletlerin egemenlik temelli işlevlerinde köklü şekilde hissetmektedir. Küresel diplomasi adı verilen yeni bir diplomatik tarz ile genişlemiş bir diplomatik topluluk tarafından gerçekleştirilen ulusötesi bir sosyal ilişki süreci de ortaya çıkmıştır (Oğurlu, 2019: 186). Nitekim 21. Yüzyılda küresel ilişkilerin artan karmaşıklığı ve bilginin dünya çapında hızla ilerlemesi diplomasinin yürütülmesi için yeni yollar ve yeni katılımcıları sürece dâhil etmiştir. Elbette küresel ilişkilerin değişen alanı, her türlü güvenlik sorununun beklenmedik bir şekilde ortaya çıkabileceği bir risk alanı da yaratmıştır. Siracusa (2010)'ya göre özellikle insani güvenlik risklerinin 'çok biçimli' olduğu düşünülür ise insanların siyasi şiddet, gıda kıtlığı, ekonomik sorunlar, suçlar, hastalıklar ve insan hakları ihlalleri gibi durumlar ile karşı karşıya kalacakları durumlar da ortaya çıkmıştır (s.108). Böylece 21. Yüzyılda çeşitlenen güvenlik sorunları diplomasinin alanını da çeşitlendirmiştir.

Nitekim eski ya da geleneksel diplomasi çatışma ve barış sağlama arasındaki süreci sağlamaya çalışmıştır. Ancak zaman içinde diplomasi, devletlerin diplomasinden çok daha fazlasını içermeye başlamıştır. Her ne kadar 1961 tarihli Diplomatik İlişkiler Viyana

Sözleşmesi'nde yalnızca devletlerin diplomasi temel alınsa da çokuluslu şirketlerin (ulus ötesi şirketler) faaliyetlerinden küresel ekonomik sistemin diplomasisini göz ardı etmek imkânsız hale gelmiştir (Siracusa, 2010: 1). Dolayısı ile bugün diplomasi teriminin üç bağlamda 136 kullanımı söz konusudur. Bunlar Tablo 1 de görüleceği gibi basit anlamda üç alana göre sıralanabilir: i) jeopolitik ve jeoekonomik, ii) konularına göre ve iii) yöntem ve araçlar. Bu açıdan bu çalışmada ele alacağımız istikrar diplomasisi kavramsallaştırması da daha çok bu üç alanı da kapsayan bir yaklaşım sunmaktadır. Yani jeopolitik bağlamda konu Türkiye'nin yakın çevresine odaklanmaktadır. Diplomasi konuları itibari ise istikrar diplomasisinde daha çok var olan çatışma çözümü sunma hedefi söz konusudur. Üçüncü olarak, araçlar/yönetim açısından da her anlamda ikili ve çok taraflı süreçlere açık olması noktasında öne çıkmaktadır.

Tablo 1: *Diplomasi Çeşitleri*⁴

Alan	Bağlamlar
Jeopolitik ve jeoekonomi	Dolar diplomasisi, savaş gemisi diplomasisi
Konular	Dijital diplomasi, kalkınma diplomasisi, ekonomik diplomasi, siber diplomasi, yapay zekâ diplomasisi, enerji diplomasisi, vb
Yürütme yöntemleri ve araçları	İkili ve çok taraflı diplomasi, kamu diplomasisi ve metaverse diplomasisi.

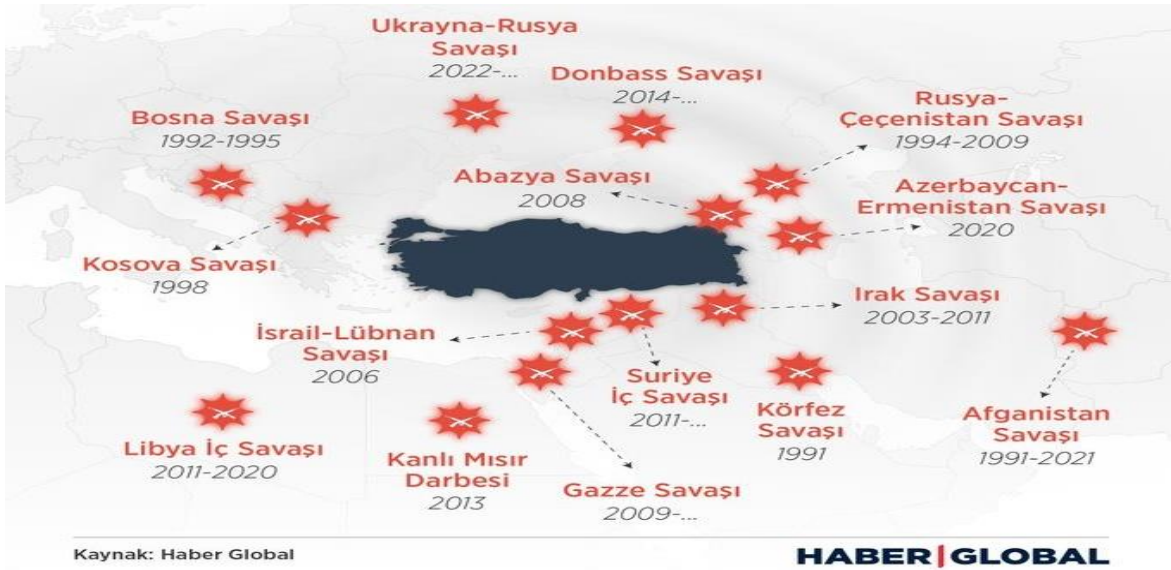
Türk dış politikasında temel yaklaşımlar statüko ve Batıcılık ekseninde şekillenmiştir. Oran, Batıcılık yaklaşımında alt yapı da kapitalizm ve üstyapıda laik ve demokratik yaşama dikkat çekerken konu statüko olunca anti-revizyonizmi temel olarak işaret etmiştir (Oran, 1996). Bu durum Cumhuriyetin ilk yılları ve Soğuk Savaş dönemi açısından devamlılık gösteren bir konu olsa da bugün de statüko arayışı özellikle istikrar bağlamında karşımıza çıkan bir konudur. Nitekim Soğuk Savaş dönemi içinde de özellikle Batı ittifakı içinde yer alan Türkiye'nin dış politikasında alternatif arayışları 1960'lar itibari ile kendini gösteren bir durum olmuştur. Burada var olan konjonktürel gelişmelerin elbette etkisi önemlidir. Fakat özünde süreç içinde Sovyetler Birliği ile Türkiye ilişkilerinin gelişmesi dikkat çekmektedir. Hatta 1967 yılında Türkiye ve SSCB ilişkilerinde öne çıkan iyileşme ile yedi sanayi projesi için kredi alınırken bunu 1972 ve 1975 yıllarında alınan yeni kredilerin takip ettiği görülmektedir. Türkiye bu iktisadi ve politik adım ile aynı zamanda Doğu Blok'u liderliğini üstelenen Sovyetler ile iktisadi ve diplomatik ilişkilerini giderek artırmaya başlamıştır (Hale, 2003:156). Nitekim Türkiye dış politikasında çok yönlü ve daha aktif bir politik döneme giriş, özerlik sürecinin başlaması anlamına gelirken aynı zamanda bu ABD ve Batı ile ilişkiler doğrudan kesilmeyerek denge yaklaşımı da öne çıkarmıştır.⁵

Çalışmanın temel kavramsallaştırması olan istikrar diplomasisi ise özellikle var olan jeopolitik gerçekliklerin Soğuk Savaş sonrası dönemde yansıması ile okunmalıdır. Bu açıdan ilk olarak istikrar kelimesinin anlamına odaklanmalıyız. Aynı zamanda bu kavramsallaştırma

⁴ İlgili tablo diplomacy.edu de yer alan bilgiler ışığında yazar tarafından hazırlanmıştır.

⁵ Öte yandan 1955 yılında Bağlantısızlar Hareketinin ortaya çıktığı Bandung Konferansında da benzer tutum sergilenmiştir (Erhan, 2009: 537). Bu durum Türkiye'nin alternatif arayışı ile bu dönemde Bağlantısızlarla ciddi bir yakınlaşma politikası izlenmiş ve Batı karşısında çok yönlü dış politikanın bir alanı olmuştur (Oran, 2009: 675-676).

noktasına arka planı da eklemek gereklidir. Türkiye, yakın çevresindeki sorunlar veya bölgesel çatışma süreçleri ile Afrika ve Avrasya bölgelerinde kritik bir role sahiptir. Özellikle 21. yüzyıla giriş ile birlikte uluslararası sistemde büyük güvenlik sorunları yaşanmaya başlanmıştır. Arap Baharı süreciyle yaşanan aşırı ve radikal grupların yarattığı bölgesel sorunların yanı sıra, başarısız devlet örnekleri ve tabii kitlesel göçler Türkiye'yi yakından etkilemektedir. Küresel sistemde karmaşık bir dönemden geçtiğimizi, dış politik değişimin günümüzde acil bir gereklilik ve kaçınılmaz olduğunu göstermektedir. Uluslararası sistemde ciddi bir dönüşüme ihtiyaç olduğu ortaya çıkmıştır. Görsel 1 de yer aldığı gibi sistem içinde Türkiye'nin durumu özellikle son 30 yıl düşünüldüğünde çatışma ve savaş alanlarının merkezinde kalan bir konum olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna karşın Türk dış politikasında atılan adımlar var olan çatışmalar içinde özellikle 2000 sonrası dönemde yeni politik hamleler ile karşılanmaya başlamıştır. Elbette burada Soğuk Savaş'ın sona erışı ve 1990'lı yılların Sovyetler olmadan ilerleyen tek kutuplu hegemon sistem tasavvuru da etkilidir. Özellikle ABD öncülüğünde bir sistemin devam edip etmeyeceği sorgulanırken yeni güvenlik sorunları ve Görsel 1 de yer aldığı şekli ile bölgesel çatışmalar birbirini takip etmiştir.

Görsel 1: Türkiye'nin Çevresinde Yaşanan Savaşlar. Kaynak (Haber Global, 2023)

Bu bağlamda Dışişleri Bakanı Hakan Fidan (2023), Türkiye'nin içinde yer aldığı çatışma alanı jeopolitiği gerçeği kapsamında dış politika duruşunu barış odaklı ele almıştır. Fidan'a göre (2023) Türkiye'nin öngördüğü uluslararası sistem ister tek kutuplu ister iki kutuplu ister çok kutuplu olsun, kutuplulukla tanımlanan geleneksel uluslararası düzen kavramının ötesine geçmektedir. Bu nedenle de Türkiye dış politikasında var olan küresel ve bölgesel zorlukların üstesinden gelme adına hareket edecek bir alan yaratma noktasında daha kapsayıcı, etkili, adil ve güvenli bir uluslararası sisteme katkıda bulunmayı amaçlamıştır ki bu dayanışmaya dayalı sağlam bir sistemi işaret etmektedir.

Bu açıdan dış politikada tanımlamalarımızda istikrar kavramını kullanmak önem arz etmektedir. İstikrar kelimesinin tanımı bağlamında TDK kelimeyi “Aynı kararda olma, aynı biçimde sürme, bir düzende devam etme (TDK, yty)” şeklinde tanımlamaktadır. Yine bu tanımlamalar arasında kararlılık kelimesi de istikrarı açıklayan başka bir sözcüktür. Dolayısıyla özü itibari ile kararlı olmak ve düzeni devam ettirmek kelimenin en önemli unsurlarıdır. Bu açıdan istikrar diplomasisi Türkiye’nin jeopolitik konumu bağlamında bölgede var olan çatışmaların sonlanması ve jeopolitik bir istikrar sağlama amaçlıdır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki istikrar diplomasisinde amaç statükonun devamlılığında ziyade var olan sorunların çözüm odaklı ele alınması ve bölgesel barışın sürdürülmesidir. Bu açıdan kısmen Cumhuriyet dönemi dış politik yaklaşımında var olan anti revizyonist bir yönü söz konusudur. Bu durumun istikrar diplomasinin temel amaçları açısından ele alınması Avrasya coğrafyasının sahip olduğu kaotik yapı odaklı bir çözüm sunma girişimi ile düşünülmelidir. Esasında jeopolitik teoriler kapsamında hareket eder isek var olan bölgenin kalpgâh/heartland olarak karşımıza çıkmasıdır. Dolayısıyla istikrarın arka planında var olan durum biraz da jeopolitik konum ile alakalıdır. Yves’in belirttiği gibi coğrafya kader ise Türkiye’nin de bu bağlamda takip edeceği politik adımlar bu coğrafyanın sunulu gerçeklerine göre şekillenmektedir. Özellikle Mackinder’in (1904) kara hâkimiyeti teorisinde oluşturduğu alanlara bakıldığında Heartland yani Kalpgâh’ın çevresinde Balkanlar’dan Çin’e kadar uzanan alan görülmektedir. Bu jeopolitik alan Türkiye’nin de dâhil olduğu en merkez alandır. Keza bunu saran iç ve kenar hilal olarak adlandırılan “Rimland” bölgesi de önemlidir. Böylelikle Avrasya kalpgâh için merkez haline gelir. Mackinder bölgenin konumunu yorumlarken Mackinder'a göre, Heartland’ın en eski kıta oluşunun yanı sıra gemiler için erişilemez ama ordular için ana hedef olma özelliğini de unutmamıştır. Bu nedenle bölge her dönem büyük güçlerin rekabet alanıdır (Mackinder, 1943).

Tablo 2: İstikrar Diplomasi Alanları

Alan	Bağlamlar
Jeopolitik Konum	Avrasya Bölgesi
Konular	İnsan, çevre, yardım, güven, barış vb.
Yürütme yöntemleri ve araçları	İkili ve çok taraflı diplomasi, kültür diplomasisi, kamu diplomasisi vb.

Nitekim bu durum bugün de değişmemiştir. İşte tam bu noktada Türkiye odağına döner isek Türkiye’nin bu eşsiz konumu var olan uluslararası ilişkiler sisteminde çatışma alanlarının kesişiminde bu coğrafyada karşımıza çıkarmaktadır ki bu da genel anlamı ile Türkiye’nin komşularında yaşanmaktadır. Bu açıdan Tablo 2 de yer alan konum, konu ve araçlar incelendiğinde Türkiye’nin istikrar diplomasisi ile takip ettiği ve sağlamak istediği temel amaçları sıralamamız elzem hale gelmektedir. Buna göre; i) Var olan çatışmaları azaltma, ii) farklı tarafları bir araya getirme, iii) arabuluculuk ve dostluk odaklı hareket etme, iv) bölgesel istikrarın devamlılığında iş birliğini sağlamadır (Özcan, 2023: 451). Dolayısıyla istikrar diplomasisi, bir aktörün var olan konjonktür içinde bölgeselden küresel uzanan bir çatışmaları azaltma ortak hareket alanlarını artırma eğilimini destekler.

Dışişleri Bakanı Hakan Fidan'ın da belirttiği gibi bu amaçlar 2023 yılında Türkiye'nin çıkarlarını korumak ve aynı zamanda sürdürülebilir barış ve kalkınmanın koşullarını şekillendirme adına önemlidir. Keza dış politikanın şekillenmesinde Fidan'a (2023) göre bütünsel ve kapsamlı bir strateji bölgemizde barış ve güvenliğin tesis edilmesi, dış ilişkilerimizin yapısal temelde daha da kurumsallaştırılması, refah ortamının geliştirilmesi ve küresel hedeflerimizin ilerletilmesi bu stratejinin temel ilkeleridir (s. 14) ki bunu da en net olarak istikrar diplomasisi takibi ile görebiliriz. Ayrıca özellikle araç ve yöntem bazında da istikrar diplomasisinde "Çatışmaların önlenmesi, barışçıl yollarla çözümü ve arabuluculuk alanında öncü bir role sahip olan Türkiye, BM, AGİT ve İİT'de arabuluculuk ile ilgili dostlar/temas gruplarının aynı zamanda eş-başkanı olan tek ülkedir (Dış İşleri Bakanlığı, ytyb)." ibaresi ile var olan iş birliği ve ortaklıklara ilişkin açıklıkta ortaya konmaktadır.

Nitekim istikrar diplomasisinin en önemli noktası bu açıdan jeopolitik konumun getirisi olan çatışma alanlarının sonlanması odaklı olmakla birlikte var olan aktif çatışma ya da dondurulmuş çatışma alanlarında da istikrarın ve çözümlerin sağlanmasıdır. Bu, dolaylı dâhil olma sürecini de kapsamaktadır ki özellikle Türkiye'nin, Afrika politikalarında da bunu görmek mümkündür. İstikrar diplomasisinin alt kavramları ve araçlarının en önemli unsuru iş birliğidir. Ancak denge, diyalog, teşvik ve çözüm diplomasisinde olmazsa olmazlardır. Bu noktada Avrasya özelinden hareket ile bölgesel istikrar ve güvenliğin sağlanması ikinci aşamada küresel sorunların azalması anlamına gelecektir ki özellikle Arap Baharı ve Ukrayna-Rusya Savaşı ile ortaya çıkan insani sorunların önlenmesi bu noktada değerlidir. Bu açıdan dış politika yaklaşımımız ekseninde istikrar diplomasisinin en önemli göstergesi de dış politika takip edilen adımlardır. Bu kapsamda Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'nın web adresinde yer alan insani dış politika ve vizyon şu şekildedir (Dış İşleri Bakanlığı, ytyb):

*"Dış politikamız, içinde bulunduğumuz çalkantılı bölgesel ve uluslararası ortamda ülkemizin çıkarlarını korurken, aynı zamanda sürdürülebilir barış ve kalkınmaya uygun koşulların oluşmasını hedeflemekte, çevremizde barış, refah ve istikrar kuşağı tesisine katkıda bulunmaktadır. Cumhuriyetimizin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurtta Barış, Dünyada Barış ülküsü doğrultusunda, Sayın Cumhurbaşkanımızın ifadesiyle milletimizin girişimci ruhunu ve insani değerlerini yansıtan Girişimci ve İnsani dış politika anlayışı Sayın Bakanımızın liderliğinde hayata geçirilmektedir."*⁶

Görüleceği üzere bu tanımlama da var olan statükonun belli kavramlar ve öncelikler ekseninde değişimi kabul eden ancak revizyonist yani sistemi bozan yaklaşımları da kabul etmeyen vurgusu dikkat çekmektedir. Bu açıdan Türkiye'nin bu yaklaşımları ve politik adımları Rusya-Ukrayna Savaşı'nda arabulucu olarak aktif tarafsızlık takip ettiği süreçlerde görülmektedir. Bu amaçla istikrar diplomasi kavramsallaştırmasının Rusya-Ukrayna Savaşı döneminde uygulama alanı olarak örnek incelemesini ele almak yararlı olacaktır.

⁶ Bkz. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye'nin Girişimci ve İnsani Dış Politikası", Erişim Adresi: <https://www.mfa.gov.tr/dis-politika-genel.tr.mfa>

Rusya- Ukrayna Savaşı'nda Türkiye'nin Rolü ve İstikrar Diplomasisi Yansımaları

Türkiye-Rusya ilişkilerinin boyutu esasında 2000 sonrası dönemde önemli ölçüde değişmiştir. İki ülke ilişkilerinde dikkat çeken iki çatışma alanı söz konusudur. İlki Orta Doğu coğrafyasında yaşanan gelişmeler ve Suriye, ikincisi de 2022 yılında başlayan Ukrayna-Rusya Savaşı'nın yarattığı etki önemlidir. Ancak bu çatışma bölgelerinde farklı politikalar takip eden Rusya ve Türkiye arasındaki ikili ilişkilerin iktisadi, siyasi ve sosyal yönleri de bu süreç içinde devam etmiştir. Rusya-Ukrayna Savaşı'nın başından itibaren Türkiye taraflar arasında tarafsız kalmış ve doğrudan bir çatışma müdahili olma yerine ikili ilişkilerine devam etmiştir. Türkiye'nin bu süreçteki en önemli rolü arabuluculuktur ki bunu zaten savaş başladığı dönemde üstlendiği ve attığı ilk adımla da göstermiştir. Konuya ilişkin olarak Dışişleri Bakanlığı'nın web sayfası incelendiğinde (Dış İşleri Bakanlığı, ytya);

“Faal, donmuş, potansiyel çatışmaların yaşandığı bir coğrafyada bulunan Türkiye, bölgesi ve ötesinde kalıcı barış, istikrar ve refah ortamının tesisi için uluslararası sorunların barışçı çözüm yöntemlerinden biri olan arabuluculuk konusunda küresel ölçekte farkındalık ve kapasite yaratılması çalışmalarında öncü rol oynamaktadır.”

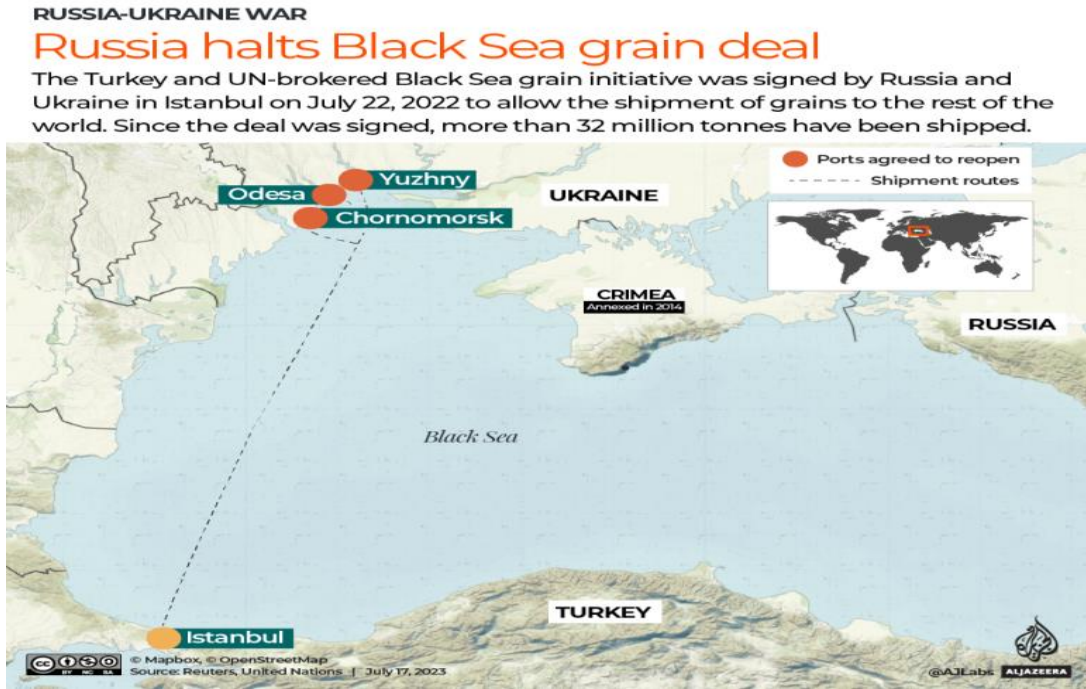
ifadelerine yer verildiği görülmektedir. Dolayısıyla Ukrayna Devlet Başkanı Zelenski Ankara'dan görüşmelerin Antalya veya İstanbul'da yapılması için Rusya'ya bu talebinin iletilmesini rica etmiş ve Mart 2022 'de taraflar İstanbul'da bir araya gelmiştir. Bu kapsamda Ukrayna'nın da garantörler arasında Türkiye'yi görme isteği de önemlidir (BBC, 2022). Bu durum bugün hâlâ Rusya ve Ukrayna arasında en temel arabulucunun Türkiye olması ile kendini göstermektedir. Özellikle AB içinde Fransa'nın bu role dair hevesi düşünüldüğünde Türkiye'nin pozisyonunun ne derece önemli ve hayati olduğu anlaşılacaktır. 2022 yılında Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron, Türkiye'nin Rusya ile diyalogu tamamen sonlandırmadığı eleştirisi ile “Türkiye'nin dünyada Rusya ile görüşmeye devam eden tek güç olmasını kim ister? (Euronews, 2022)” açıklaması ile yaklaşımını ortaya koymuş olsa da Türkiye burada önemli rolüne devam etmiştir.

Şunu da eklemek gerekir ki sadece bölgesel bir savaş olarak ele alınamayacak etkilere sahip bu kriz içinde Türkiye, Rusya ve Ukrayna arasında olduğu kadar zamanda Batı ve Rusya arasında da bir köprü görevi görmeye başlamıştır. Bunun en temel nedeni NATO ve Batı nezdinde Rusya'ya uygulanan yaptırımlar ve Ukrayna üzerinden devam ettirilen vekâlet savaşının yarattığı sivil alandan küresel uzanan yıkıcı etkilerinin sonlanması amacıdır. Var olan savaşın etkileri düşünüldüğünde Ukrayna Devlet Başkanı Vladimir Zelenski, Şubat 2024'te 31 bin asker kaybettiklerini açıklarken (Euronews,2024), Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (OHCHR), 15 Şubat 2024 itibarıyla toplam 30.457 sivilin hayatını kaybettiğine yer vermiştir (Statista, 2024).

Burada yaşanan can kayıplarının sona erdirilmesi bölgede istikrarın sağlanması küresel etkilerini de azaltacaktır. Gerek askeri gerek enerji alanında gerek ise gıda güvenliği açısından bu bölgesel sorunun çözülmesi sistemik etkileri ve güvensizliği sonlandıracaktır. Bu açıdan 2024 yılında gerçekleşen 8 Mart 2024'te Zelenski'nin Türkiye ziyareti kapsamında

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile gerçekleştirdiği görüşmede savunma sanayiinden bölgesel sorunların çözümüne kadar konular ele alınmıştır. Bu adımın bir sonraki aşaması ise Türkiye için Rusya ile birlikte bir arabulucu girişimi olabilir.

İkinci bir konu istikrarın sağlanması ve güvenlik noktasında Türkiye nükleer tehdit durumlarında da devreye girerek hızla karar alıcı noktada olmuştur. En önemli örneği Zaporijya Nükleer Santrali ile ilgilidir. Rusya'nın Zaporijya Nükleer Santrali ele geçirmesi akabinde Cumhurbaşkanı Erdoğan, arabuluculuk teklif etmiştir (Tosun, 2023). Dolayısıyla olası bir nükleer tehdit ya da güvenlik kaygısı yaşanmasına dair bu gibi, durumlarda hızla karar alınmaktadır. Keza Türkiye'nin, NATO üyesi olması konusu da unutulmamalıdır. Türkiye Batı yaptırımlarına dâhil olmamakla birlikte NATO üyesi olarak doğrudan Rusya ile ilişkileri de kesmemiştir. Bu politik adım Türkiye'nin istikrar sağlama amacının güvenlik noktaları da hesaba katıldığında önemi bir tezahürüdür.

Harita 2: Karadeniz Tahıl Anlaşması Güzergâhı. Kaynak: (Al Jazeera, 2023)

Üçüncü olarak Türkiye'nin özellikle Tahıl Koridoru Antlaşması'na dair girişimleri ile küresel bir gıda krizinin önlenmesi ve gıda güvenliğinin sağlanması açısından rol oynadığı görülmektedir. Burada Türkiye, Rusya ve Batı arasında bir köprü görevi ile sistemde yaşanacak olası sorunları bertaraf etmiştir. Ancak bu antlaşmanın 2023 Temmuz ayında sona ermesi sonrasında tahıl koridoru girişimi konusu bir anda en temel gündem maddelerinden biri haline gelmiştir. Buradaki temel durum sadece tahılın taşınımı değildir. Tahılın gerekli yerlere ulaşması ile özellikle Afrika gibi gıda konusunda sıkıntı yaşayan ülkelerin buna ulaşması ve olası bir gıda krizinin önlenmesi bir anlamda bir insanlık krizinin de önlenmelidir. Çünkü gıdaya ulaşmaya insanları kıtlık ile karşı karşıya kalacak ve sonucunda ölümler ve göçler artacaktır. Keza uluslararası alanda gıda fiyatlarında artık yaşanacak bu da ekonomi krizleri tetikleyebilecek bir alan yaratacaktır. İşte Türkiye bu sorunların önüne geçmeye

çalışırken Rusya da uluslararası sistemde kendisine karşı uygulanan yaptırımları kırma noktasında isteklerde bulunmakta ve hatta tahıl koridorundan sağlanan tahılların gerekli bölgelere yani ihtiyacı olan bölgelere değil de daha çok zengin Avrupa ülkeleri başta diğer ülkelere gittiği eleştirisini ortaya koymuştur.⁷ Diğer taraftan da Rusya'nın insansız hava aracı (İha) ve drone saldırılarıyla Ukrayna limanlarını hedef alması ve Karadeniz'deki gemilere potansiyel askeri hedef muamelesi yapma tehdidi de gündemdedir (Al Jazeera, 2023). Harita 2 de yer aldığı gibi alternatif gıda taşıyıcı arayışları ile sistemde yeni yollar ortaya konmaya çalışılmıştır. Ukrayna alternatif rota olarak Romanya ve Bulgaristan'ın kıyılarını alternatif bölge haline getirmiştir (Reuters, 2024). Buna karşılık Rusya ise Türkiye'yi merkez alacak bir alternatif ya da Orta Doğu hattı bağlamında farklı güzergâhlar önerilerini dile getirebilmektedir. Nitekim 4 Eylül tarihinde gerçekleşen Soçi Görüşmesinde Rusya Devlet Başkanı Putin ve Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın bir araya gelişi özellikle tahıl antlaşmasının çözümü konusunda önemlidir. Her ne kadar kısa vade içinde sorun çözülme de tarafların bir araya gelme isteği esasında bu sorunun küresel bir kriz yaratmadan çözülme amacını da ortaya koymuştur.

Öte yandan son olarak belirtilmesi gereken konu Montreux (Montrö) Boğazlar Sözleşmesi⁸ kapsamında Türkiye'nin savaş gemilerine dair yaklaşımıdır. Bilindiği gibi Sözleşme, Boğazlar üzerinde Türkiye'nin kontrolünü ve egemenliğini de tanımlamaktadır. Her ne kadar 28. madde kapsamında "İşbu Sözleşmenin süresi, yürürlüğe giriş tarihinden başlayarak, yirmi yıl olacaktır." ibaresi yer alsada bu durum II. Dünya Savaşı öncesi ile birlikte Türkiye'nin kuzey komşusu olan SSCB'nin yarattığı konjonktürel güvenlik sorunları ekseninde değişmiştir. Nitekim Türkiye'nin boğazlarda yetki ve sorumluluklarını kullanabilmesi savaş duruma bağlıdır. Bu açıdan Rusya ve Ukrayna arasında devam eden sürecin "savaş" olarak adlandırılması ile süreç "silahlı güç kullanımı"na bağlı olarak savaş hukuku kuralları ve Boğazlara ilişkin geçiş sürecinin durumunu ortaya çıkarmaktadır. Sözleşmenin 19. maddesine göre "Savaş zamanında, Türkiye savaşan değilse, savaş gemileri 10. maddeden 18. maddeye kadar olan maddelerde belirtilen koşullarla aynı koşullar içinde, Boğazlar'da tam bir geçiş ve gidiş-geliş (ulaşım) özgürlüğünden yararlanacaklardır." denmektedir. Ancak bunun bir kısıt söz konusudur o da "savaşan herhangi bir devletin savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçmesi yasak olacaktır". Nitekim Türkiye bu sözleşme kapsamında Ukrayna'ya Kraliyet Donanması'na ait iki mayın avlama gemisinin gönderimine ilişkin Boğazlardan geçiş hakkı tanımamıştır. Gönderilen gemilerin Rusya ile savaşında deniz operasyonlarını güçlendirmeye yönelik olarak Ukrayna donanmasına devredilmesi konusu kilit bir noktaya sahiptir. Konu üzerine dezenformasyon ile mücadele merkezi sosyal medya "X" hesabı üzerinden bir açıklama ile

⁷ Rusya özellikle Rosselkhozbank ya da Tarım Bankası'nın olarak adlandırabileceğimiz bir yan kuruluşunun SWIFT sistemine entegrasyonu istemektedir. Keza yine sigorta konusu ile Rus gübre şirketlerinin sisteme girişi bir diğer konudur (Bkz. China Daily Global, 2023; Hanedar, 2023).

⁸ İlgili sözleşme kapsamında coğrafi alan "'Boğazlar" genel deyimiyile belirtilen Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi ve Karadeniz Boğazı'ndan geçişi ve gemilerin-gidiş gelişini (ulaşımı)" şeklinde belirtilmiştir. Dolayısı ile Türkiye'nin yetki alanı olarak görülen bölge söz konusudur (Bkz: Montreux Boğazlar Sözleşmesi (1936)).

Montrö Boğazlar Sözleşmesine⁹ vurgu yapmıştır. Bu kapsamda uluslararası hukukun gereği olarak şu ifadelere yer verilmiştir:

*"Türkiye, Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik özel askeri operasyonunu derhal "savaş" olarak tanımlamış ve Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin 19'uncu maddesi uyarınca savaşan tarafların (Rusya ve Ukrayna) savaş gemilerine Boğazları kapatmıştır."*¹⁰

Görüldüğü gibi Türk dış politikasında taraflar arasına eşit ve hakkaniyetli bir yaklaşım ile küresel ve bölgesel gelişmelerin istikrarlı bir yapıda takibi amaçlanmaktadır. Bu noktada Rusya-Ukrayna krizi boyunca Türkiye taraflar arasında aktif bir yaklaşım ile tarafsız kalmakta ve her iki ülke ilişkilerinde de uluslararası hukuka riayet ederek süreci devam ettirmektedir.

Sonuç

Diplomasi uluslararası alanda aktörlerin var olan sistem içinde sorunları ve krizleri uyumlu ve barışçıl yollardan çözmeleri için önemli bir araçtır. Bugün diplomasinin değişen yapısı konjonktürel anlamda gelişmelerin hızına adapte olarak kendini sürekli olarak yenilemektedir. Uluslararası alanda yaşanan gelişmeler bireyden başlamak üzere devlet ve sistemi etkileyen aynı zamanda uzun vadeli sonuçları ile sistemin zorlandığı süreçler yaratabilmektedir. Yakın geçmişte yaşanan Arap Baharı bu örneklerden biri olmuştur. Burada var olan yapı içinde devletlerin takip edeceği bölgesel ve küresel politikaların gücü ve hedefleri esasında sistemin doğasını çözmeye konusunda avantajlar sağlayabilmektedir. Bu çalışmanın temel inceleme örneği olan Türkiye'nin, Rusya-Ukrayna Savaşı sürecinde takip ettiği politika da bu açıdan değerlidir.

İstikrar diplomasisi özelinde ise sunulan dış politika yaklaşımı Türkiye'nin bölgesel görünen küresel krizler karşısındaki gücünü şekillendirmektedir. Bunun nedeni istikrar diplomasisinin salt bir bölge özelinde insan odaklı politikaların bir yansıması değil küresel anlamda barış, yardım, arabuluculuk gibi kavramlar ile büyük bir sürecin yansımasıdır. Bu bağlamda istikrar diplomasisinin dış politikada temel alınması ve bunun süreklilik içinde devamı çok önemlidir. Türkiye'nin sadece Rusya-Ukrayna Savaşı özelinde değil özellikle son yıllarda takip ettiği bölgesel politik adımların yarattığı ve yaratması hedeflenen etki istikrar ve barış odaklıdır.

Türkiye bu amaçla istikrar diplomasisi ile Avrasya odağından hareket ile bölge içinde var olan çatışmaları azaltma, doğrudan ve dolaylı dâhil olan tüm aktörler açısından sorunları çözmeye ve farklı tarafları bir araya getirme odaklıdır. Bunu yaparken de belirttiğim gibi iş birliği, diyalog, teşvik her daim kendini gösteren adımlardır. Rusya-Ukrayna Savaşı özelinde ele aldığım üç örnek istikrar diplomasisinin güvenlik unsurları dâhil şekilde kapsamını ortaya koymaktadır. Türkiye dış politikasında sorunlar ile örülü bir alanda kozmos yaratma amacı

⁹ Burada hemen eklememiz gereken bir konu Türk dış politikasında istikrarın önemine ait kısa bir süreç değerlendirmesidir. II. Dünya Savaşı sürecinde Türkiye, Boğazlar üzerinde hâkimiyetini o dönem var olan konjonktürel gelişmeler ekseninde yorumlamış ve Lozan Antlaşmasına taraf olan tüm devletlerin rızasını almayı amaçlamıştır. Dolayısı ile bu adım Türkiye'nin argümanlarını sağlamlaştırırken aynı zamanda Türkiye'nin diplomasi kurumunu aktif şekilde ve hukuki temeller ile ortaya koymaktadır (Bolat ve Güneş, 2022: 73-76).

¹⁰ (Ayrıca bkz. Euronews, 2024).

ile taraflar arası uzlaşma sağlama ve bu şekilde tüme giderek küresel krizleri önleme amacı ile hareket etmektedir. Bu anlamda istikrar diplomasisinin takip edildiği Rusya- Ukrayna Savaşı sürecinde Türkiye'nin üstlendiği arabulucu rolü kendisine bölgesel bir güçten ziyade küresel süreçleri etkileyen bir aktör rolünü de vermiştir. Uluslararası sistemin anarşik ve kavgacı yönünü kabul edilmekle birlikte amaç hiçbir zaman savaş ve çatışmayı beslemek olmamalı aksine sorunların çözümü odaklı bölgesel krizlerin minimize edilmesi hedeflenmelidir. Bu açıdan Türkiye'nin jeopolitik konumu ekseninde adeta bir çatışma kuşağı içinde yer aldığı unutulmamalıdır. Bu çatışmaların sona erdirilmesinde de Türk dış politikasının gücü ve yaklaşımı küresel anlamda önemli bir yere sahiptir.

Kaynakça

- Al Jazeera (2023) Erdogan visits Putin in Russia's Sochi in bid to revive Ukraine grain deal <https://www.aljazeera.com/news/2023/9/4/erdogan-visits-putin-in-russias-sochi-in-bid-to-revive-ukraine-grain-deal> adresinden alındı.
- BBC (2023) Ukraine in maps: Tracking the war with Russia <https://www.bbc.com/news/world-europe-60506682>.
- BBC (2022) "Rusya-Ukrayna heyetleri İstanbul'da görüştü, Ukrayna Türkiye'nin garantör ülkeler arasında olmasını istedi", Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-60912025> adresinden alındı.
- Bolat, M. ve Güneş, B (2022). "Montrö Boğazlar Sözleşmesine giden yolda rebus sic stantibus (Koşullardaki köklü değişimler) İLKESİ". Atatürk Yolu Dergisi, no. 71 (November 2022): 68-84. <https://doi.org/10.46955/ankuayd.1124704>.
- China Daily Global (2023). Russia seeks to reconnect to SWIFT payments <https://global.chinadaily.com.cn/a/202307/06/WS64a60f2aa310bf8a75d6d882.html> adresinden alındı.
- Congressional Research Service (2022) Russia's war against Ukraine: Overview of U.S. sanctions and other responses. <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IN/IN11869> adresinden alındı.
- Dezenformasyonla Mücadele Merkezi, (2024). <https://twitter.com/dmmiletisim/status/1742152318366163297> adresinden alındı.
- Diplo (yty). Types of diplomacy. <https://www.diplomacy.edu/topics/types-of-diplomacy/> adresinden alındı.
- DW. (2008, 08 09). Rus-Gürcü savaşı. <https://www.dw.com/tr/rus-g-%C3%BCrc%C3%BC-sava%C5%9F%C4%B1/a-3549543> adresinden alındı.
- Ekşi, M. (2018). Kamu diplomasisi ve AK Parti dönemi Türk dış politikası (2. baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Erhan, Ç. (2009). ABD ve NATO'yla ilişkiler", Ed. Baskın Oran Türk Dış Politikası (Cilt1 1919-1980), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Euronews, (2022). Macron: Türkiye'nin dünyada Rusya ile görüşmeye devam eden tek güç olmasını kim ister? <https://tr.euronews.com/2022/09/01/macron-turkiyenin-dunyada-rusya-ile-gorusmeye-devam-eden-tek-guc-olmasini-kim-ister> adresinden alındı.
- Euronews. (2024a). Türkiye'den İngiltere'nin Ukrayna'ya gönderdiği gemilere 'Montrö' engeli. <https://tr.euronews.com/2024/01/02/turkiyeden-ingilterenin-ukraynaya-gonderdigi-gemilere-montro-engeli> Adresinden alınmıştır.
- Euronews. (2024b) Ukrayna, savaş başlangıcından beri ilk kez askeri kayıp sayısını açıkladı. <https://tr.euronews.com/2024/02/25/ukrayna-savas-baslangicindan-beri-ilk-kez-askeri-kayip-sayisini-acikladi> Erişim: 25 Şubat 2024.
- Fidan, H. (2023). Turkish Foreign Policy at the Turn of the 'Century of Türkiye': Challenges, vision, objectives, and transformation. Insight Turkey . Vol. 25 / No. 3 / pp. 11-25.
- Freeman, C. W. and Marks. Sally (2024, February 16). diplomacy. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/topic/diplomacy>.
- Haber Global (2023). <https://twitter.com/HaberGlobal/status/1498943540503658496> adresinden alındı.
- Hamilton, K. & Langhorne, R. (2011). The Practice of diplomacy: Its evolution, theory and administration. Publisher: Routledge.

- Hanedar, F. (2023) Black Sea Grain Initiative safest, most cost-effective option for the World. <https://www.aa.com.tr/en/economy/black-sea-grain-initiative-safest-most-cost-effective-option-for-the-world/2982208> adresinden alındı.
- Luhn, A. (2015, 5 6). 15 years of Vladimir Putin: 15 ways he has changed Russia and the world.
- Mackinder, H. J. (1943). The Round World and the Winning of the Peace. *Foreign Affairs*, 21(4), 595–605. <https://doi.org/10.2307/20029780> adresinden alındı.
- Mackinder, H. J. (1904). The Geographical pivot of history. *The Geographical Journal*, 23(4), 421–437. <https://doi.org/10.2307/1775498> adresinden alındı.
- Mearsheimer, J. J. (2014). Why the Ukraine Crisis is the West's fault. *Foreign Affairs*.
- Montreux Boğazlar Sözleşmesi (1936). http://acikerisim.baskent.edu.tr/bitstream/handle/11727/1843/Montro_TR.pdf?sequence=2&isAllowed=y adresinden alındı.
- Oğurlu E. Understanding the distinguishing features of Post-Westphalian diplomacy. *Perceptions*. December 2019;24(2):175-194.
- Oran, B. (1996). Türk dış politikası: Temel ilkeleri ve soğuk savaş ertesindeki durumu üzerine notlar. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 51(01). https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001913.
- Oran, B. (2009). Görelî özerklik-3. Ed. Baskın Oran *Türk Dış Politikası (Cilt1 1919-1980)*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Özel Özcan, M.S. (2023). Türkiye dış politikasında Avrasya: Kültür ve istikrar diplomasisi. Ed. Erkmen S.; Aksu, F & Embel, E. *Cumhuriyetin 100. Yılında Türk Dış Politikası Yazıları*. Altınbaş Üniversitesi Yayınları: İstanbul.
- Özel Özcan, M.S. (2019). Westphalian devletler sistemi ve modernleşmenin geleneksel dünyanın büyük güçleri olan imparatorluklara etkisi. *Ekonomi İşletme Siyaset Ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5(1), 49-62.
- Putin, V. (2007). Speech and the following discussion at the Munich Conference on security policy. [en.kremlin.ru: http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034](http://en.kremlin.ru/en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034) adresinden alındı.
- Putin, V. (2021, 07 12). On the historical unity of Russians and Ukrainians. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/66181> adresinden alındı.
- Putin, (2022) “Zayavil o provedenii spetsial'noy voyennoy operatsii v svyazi s situatsiyey v Donbasse”. (“Путин заявил о проведении специальной военной операции в связи с ситуацией в Донбассе”). Erişim Adresi: <https://www.interfax.ru/world/823997> adresinden alındı.
- Reuters (2024). Romania to remain biggest alternative export route for Ukraine's grain -US official. <https://www.reuters.com/world/europe/romania-remain-biggest-alternative-export-route-ukraines-grain-us-official-2024-01-11/> adresinden alındı. Erişim Tarihi: 11 Ocak 2024.
- Siracusa, J. M. (2010). *Diplomacy: A very short introduction*. Oxford University Press.
- Statista (2024). Number of civilian casualties in Ukraine during Russia's invasion verified by OHCHR from February 24, 2022 to February 15, 2024. <https://www.statista.com/statistics/1293492/ukraine-war-casualties/> adresinden alındı.
- Statista (2023). Russia-Ukraine conflict summary-statistics & facts. <https://www.statista.com/topics/8922/russia-ukraine-conflict-2021-2022/#editorsPicks> adresinden alındı.
- TDK (Türk Dil Kurumu) (yty), istikrar <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı.

- The European Council (2023). "Impact of sanctions on the Russian economy". Erişim Adresi: <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/impact-sanctions-russian-economy/> Erişim Tarihi: 02.06.2023 adresinden alındı.
- The European Council (2022). "Russia's war on Ukraine: EU adopts sixth package of sanctions against Russia". Erişim Adresi: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_22_2802 adresinden alındı.
- Tosun M. (2023). Cumhurbaşkanı Erdoğan, Ukrayna Devlet Başkanı Zelenskiy ile telefonda görüştü. <https://www.aa.com.tr/tr/politika/cumhurbaskani-erdogan-ukrayna-devlet-baskani-zelenskiy-ile-telefonda-gorustu/2780606> adresinden alındı.
- Trad R. (2022). Russia-Ukraine war military dispatch: March 15, 2022. <https://www.aljazeera.com/news/2022/3/15/russia-ukraine-war-military-dispatch-march-15-2022> adresinden alındı.
- Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı (ytya), Uyuşmazlıkların çözümü ve arabuluculuk. <https://www.mfa.gov.tr/uyusmazliklarin-cozumu-ve-arabuluculuk.tr.mfa>.
- Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı (ytyb), "Türkiye'nin girişimci ve insani dış politikası". Erişim Adresi: <https://www.mfa.gov.tr/dis-politika-genel.tr.mfa> adresinden alındı.
- Watson, A. (1982). Diplomacy: The dialogue between States, Eyre Methuen, London.
- What is diplomacy? Erişim Adresi: <https://www.cyber-diplomacy-toolbox.com/Diplomacy.html> adresinden alındı.

